

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

TSHITWE
2013

Koranta ya Grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

Bala Ka Hare:

- 06 | Truste ya Dithollo tsa Mariha ke mang?
- 08 | Tse elwang hloko korong ya Tshitwe
- 12 | Ha kotulo e se e le sesiung...

Ka morao, ho tloha leqeleng: Louw Steytler (modulasetulo wa Grain SA), Brienne van der Walt (Absa), Maurice Boki, Jannie de Villiers (Ofisiri ya sehlooho ya phethahatso: Grain SA) le Ian Househam (mohokahanyi wa provense: Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi, Kaapa Botjhabela). Ka pele ke Jane McPherson (manejara wa lenaneo: Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi,) le Landi Kruger (motsamaisi le moikonomi ho tsa data: Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi).

Kotulo ya balemi ba Grain SA 2013

Molemi wa Grain SA/Absa wa Dijothollo ya Tswelang Pele wa Selemo e bile moputso o hapilweng ke Maurice Mthandeki Boki wa Matatiele ka la 11 Mphalane 2013 Midrand, Gauteng. Ka ho behwa sehlohlolong ha Maurice ho ntseng ho le dikelellong tsa rona, Letsatsi la Mokete le lona le ile la beha bahodi ba bang pela mahlo a rona mabapi le Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemi.

Ka Labone la 17 Mphalane 2013, ba Grain SA ba ile ba tshwara Letsatsi la Mokete moo ho ileng ha ananelwa balemi ba thuthuhang ka baka la diphehiso tsa bona tshireletsong ya dijo tsa naha. Selemong sena, mokete o ile wa tshwarelwa Amanzi Game Lodge kantlenyana ho Brandfort ho la Foreisetata. Baeti ba fetang 200 ba kenyelletsang balemi ba

Kotulo ya balemi ba Grain SA 2013

ntseng ba thuthuha ba ka bang 120, ba ile ba kena moketeng.

Nakong ya mokete balemi ba bangata ba ile ba amohelwa e le ditho tsa 250 Ton Club kapa ba phahamisetswa boemong bo hodimo, ha ba bang ba ile ba qeta thupello ya bona ya Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi. Lenaneo lena le tiisa hore balemi ba hlahlelletswe ka tsebo e hlokalalang hammoho le boitsebelo ba ho phehisa tshirelletsong ya dijo tsa naha.

Puong ya hae, Jane McPherson (Manejara wa Lenaneo: Ntshetsopele ya Molemi, Grain SA) a hlalosa hore 250 Ton Club e simollotse ka sepheo sa ho ananela kगतलोपेले e bonahalang ho balemi ba ntseng ba thuthuha. "Ho ba molemi ke mosebetsi o boima, o kgathatsang matla, mme ka sehlopha sena ke ntho e thabisang ho bona kगतलोपेले e bonahalang lekaleng lena" o buile jwalo. A boela a phaella ka ho re hona ho fa balemi tshepo ya ho bona balemi ba bang ba ntse ba hatela pele. Ho ile ha ananelwa ba Lefapha la Temo le Ntshetsopele ya Mahae le ba mekga e meng ka baka la tshehetso le tshebedisano ya ho phedisa lenaneo lena. "Re keteka seo le entseng hore se kgonahale," o phethetse puo ya hae jwalo.

Dibui tse ding tsa kenyetsetsa Louw Steytler (Modulasetulo wa Grain SA), Jannie de Villiers

Jane McPherson

Jannie de Villiers

(CEO ya Grain SA) le Karabo Pele (Modulasetulo wa Maize Trust) le Victor Mahlinza, molemi wa KwaZulu-Natal, ya ileng a kgothatsa balemi ka ho ba bolella pale ya bophelo ba hae a tenne borikgwe bo mebalabala, bo neng bo bontsha setjhaba sa mebala ya mookodi. "Se keng la inehela. Penyellesang ho ya pele," o buile jwalo.

Motlatsa-modulasetulo wa Grain SA, Victor Mongoato, ya ileng a ema e le motsamaisi wa lenaneo, a bontsha baeti moetlo wa Basotho. Ho ya ka tshomo, lesokwana le mathiswa hara motse nakong ya komello e le sesupo sa hore e mong le e mong o tla ba le dijo. Landi Kruger (Motsamaisi le Moikonimi ho tsa Data ho Grain SA) a "simolla ka lesokwana", mme baeti ba tswela pele ka mafolofolo a maholo.

Baphehisi ba amohetseng disertifikeiti mabapi le tshehetso le diphehiso e bile Pannar, Profert, Sasol Nitro, Lefapha la Temo Mpumalanga, Lefapha la Temo Kaapa Botjhabela hammoho le Monghadi Dirk van Rensburg.

Sehlopha se latelang sa bahlodi tlhodisanoing ya Molemi wa Selemo se bile tjena:

- Molemi e Monyane wa Selemo (ho tloha dihekthareng tse 10 ho ya tlhahisong ya ditone tse 10): Victor Mahlinza; le
- Molemi wa Selemo ya kgonang feela ho lphedisa (balemi ba hlahisang ka tlase ho dihekthara tse 10: TO Mdluli. TO ha a ka a amohela feela manyolo ho Profert, empa ba Husqvarna ba nehelana ka mpho ya motjhine wa T536 tiller ho mohlodi sehlopheng sena.

Gift Mafuleka a tloha ho 500 Ton Club ho ya boemong ba platinum, e leng ba balemi ba hlahisang bonyane ditone tse 1 500 tsa poone ka selemo. Ditho tse ntjha tse tharo tsa ekeletswa mohatong wa kgauta, e leng balemi ba hlahisang ho feta ditone tse 1 000: ZP Motshwene, Fanie Nkosi le Tikwe Farming (Hoopstad). Solomon Masango Farming Enterprises, Keith Middleton, Maurice Boki (Molemi wa selemo wa Grain SA ya ntseng a thuthuha), mme Khaya Nkuhlu a kena mohatong wa silevera, e leng wa balemi ba hlahisang ho feta ditone tse 500. Mohato wa bronze wa 250 Ton Club wa nehelana ka disertifikeiti le dibetjhe ho ditho tse ntjha tse robong: Iyay'phandela farming, Musi Twala Mpumalanga, Victor Mahlinza, David Mongaoto, Victor Mongaoto (motlatsa-modulasetulo wa Grain SA), Thabang Tshepe, Lebohlang Khitleli, Joel Ralekhetla le Frans Mokoena.

Ditaba tsena re di tshohlelwa ke Louise Kunz, mophehisi ho tsa Pula/Imvula.

NKGONO JANE O RE...

Ena ke nako e monate haholo ya selemo – malapa a mangata a rata ho ba mmoho le ho natefelwa ke nako ena ya kgutso le phomolo.

Ho balemi ba bangata, ena ke nako ya ho tshwara ka thata ka ha mahola ha a ikgathatse ka ho re "ena ke nako ya phomolo" empa a nka monyetla wa ho hola nakong ena eo molemi a ntseng a kgefuditse! Ngwaneso, tsoha borokong, o hlokomela masimo a hao nakong ena, mme o etse bonnete hore o ntse o lomahantse meno ho laola mahola. Mahola ke sera se seholo sa pele se finng ditebele ho lwantshana le molemi!

Re tshepa hore kaofela ha lona le kgonne ho jala poone eo le nnileng la rera ho e jala, mohlomong le yona soneblomo. Re tshwanetse ho leka ho hopola hore ho jala nako e se e ile ho beha kuno ka mosing – dimela di hloka mofuthu hore di hole le ho hlahisa dijothollo; ha o jala nako e se e ile, matsatsi a tla be a simollotse ho kgutsufala ha re fihla qetellong ya lehlabula, mme ke moo jwale o tla iphumana o eme le monna Mateneng, o swabile nko ho feta molomo, ho se letho masimong.

Ka bomadimabe re swabisitswe ke setswalle sa rona le mmuso selemong sena. Re ile ra bolellwa ke ba ka sehloohong ba Lefapha la Ntshetsopele ya Mahaeng le Ntjhafatso ya Mobu hore monongwaha ba tla thusa balemi ka ditjhelete dihekthareng tse 60 000. Re le ba Grain SA re ile ra hlophisa lenane la mehato eo re tla e nka kgwebong ya temo (business plans) leo re ileng ra nehelana ka lona ho DRDLR kgwedding ya Phupu 2013 empa ha ho eso be nko ho tswa lemina. Ona ke monyetla o moholo o ileng le metsi – balemi ba 466 ba ka be ba jetse dijothollo dihekthareng tse fetang 60 000. Hona ho ka be ho entse phapang e kgolo bophelong ba batho ba bangata, haholo dibakeng tsa mahaeng.

Re le ba Grain SA, re le lakaletsa bohle Keresemese e monate, mme re tshepa hore 2014 e tla tla e le tshwaretse thabo, hlathe e lelekisa tsebe. Mahlohonolo a Modimo a ke a tshelwe hodi-ma lona jwalo ka pula ya ditlwebelele.

LETSATSI LA HO KETEKA

250 TON: Ditho tse ntjha tsa sehlopha sa 250 ton: Ba dutseng ho tloha ka leqeleng ke Joel Ralekhetla (Welkom), Lebohlang Khitleli (Matatiele) le Mncedisi Dlamini (Polasing ya Iyay'phandela, Delmas). Ba emeng: Victor Mahlinza (Nthabamhlopphi), Tsepe Thabang (Matatiele), Frans Mokoena (Tweespruit) le David Mongaoto (Matatiele).

500 TON: Maurice Boki (Matatiele) le Keith Middleton (Jacobsdal) ba kene ho 500 Ton Club.

1 000 TON: Tikwe Farming (Hoopstad) e kene ho 1 000 Ton Club, mme ne e emetswe ke Solomon Ncholu, Lukas Skei le Andries Mosoeu.

MOLEMI E MONYANE: Vuyani Kama (Elliot), Victor Mahlinza (Estcourt, mohlodi) le Simphiwe Jalisa (Elliot) e bile ba fihlileng sehlohlolong sehlopheng sa Molemi e Monyane wa Selemo.

BA KAGONANG FEELA HO IPHEDISA: Molemi wa Selemo ho ba kgonang ho Iphedisa ke TO Mdluli (ya mahareng) mmoho le ba fihlileng sehlohlolong Emmanuel Hadebe (ka leqeleng) le Patrick Nxumalo (ka ho le letona, ka bobedi ke ba Estcourt).

MOHLODI: TO Mdluli (Molemi wa Selemo ya kgonang ho Iphedisa) mmoho le moputso wa hae, a Hasqvarna TF 536 tiller o jang R 25 000. Mmoho le yena ke Darryl Elliot (Moemedi ho tsa Thekiso, Husqvarna).

Tsamaiso le taolo ya sesedi

Popane (seboko) sa Afrika, se tsejwa ka lebitso la *Selatine* le la saense e le *busseola fusca*, kapa kokwanyana ya mofuta wa *Lepidoptera* (*dirurubele*) le lelapa la *Noctuidae*. Ke kokwanyana e nnileng ya kgathatsana haholo le poone e rekiswang hammoho le tlhahiso ya mabele ka dilemo tse balwang ka mashome. Phuputso ka saekele ya bophelo ba popane ya Afrika hammoho le mehato e kgonahalang ya taolo ke dintho tse seng di entswe haesale ho tloha tshimolohong ya dilemo tsa bo1900. Seboko sena ke sa mona Afrika, mme se fumanwa haholo bophahamong ba dimithara tse 600 ka hodi-ma mohato wa lewatle.

Tshenyo

Tlhaselo e kgolo masimong a poone e ka ba le tshenyo e mpe haholo dijotholong tse jetsweng ka makgethe. Tshenyo dikutung tsa poone le diqong e se e bakile tahlehelo ya kuno e ka fihlang ho 50% e leng e seng e ile ya tlalehwa dibakeng tse itseng tsa nosetso, ho kenyelleditswe le lebatowa

la tlhahiso la Kimberley sehle sa tlhahiso selemong sa 2012. Qetellong boleng bo fokolang bo fumanwang dijotholong tsa dikhenele tse setseng, tse ileng tsa kotulwa diqong tse senyehileng bo bile le tshenyo e mpe haholo tjeleteng e kenang ya poone.

Tshenyo e bakwa ke popane (seboko) e simollang ka ho ja mahlaku a matjha, e kena ka hara dikutu tsa semela se holang sa poone. Dintla tsa kgolo tsa dikutu di a kgaolwa, mme di a shwa. Hona ho tsejwa e le ho shwa ha pelo, e leng moo mahlaku a manyane a fotholehang ha bonolo. Mahlaku a masweu a nkuwa e le bopaki ba mohato o seng o le mobe haholo wa tlhaselo.

Mohatong wa moraonyana saekeleng ya kgolo ya semela sa poone dipopane di etsa masobana kapa dithanele tse ngata ka hara kutu, mme hona ho baka tahlehelo ya menontsha le ho swahlamana ha kutu.

Bokgoni ba kgolo le tlhahiso ya semela kaofela di a fokotseha. Ho ya ka letsatsi la ho jalwa ha poone, dimela tsa poone di ka angwa ke meloko e mmedi ya dipopane; taba ya pele

ke tshenyo dikutung, mme ya bobedi ke ho phunya diqo tsa poone.

Saekele ya bophelo

Mahe

Mmoto o behela mahe a sephara, a tjitjanyana, a ka bang 1 mm ka diameter. Mahe a ka bang pakeng tsa a 30 le a 100 a behelwa ka nako e le nngwe tlasa mahlaku pakeng tsa dikutu tse ntjha le mahlaku a ntseng a hola. Diboko tse nyane tse ntsho di hlaha maheng matsatsing a 7 - 10.

Balemi ba tshwanetse ho hlahloba kgafetsa dimela tsa bona tsa poone mehatong yohle ya yona ho bona haeba dipatlonzana tsa mahe di le teng tlasa mahlaku.

Dipopane

Dipopane di kgafetsa lesobaneng la lehlaku hoba di fuame, e leng moo di jang matsatsi a mabedi ho isa ho a mararo.

Hangata balemi ba bona masobanyana a manyane meleng e otlohlileng mahlakung e le tlhokomediso ya pele ya hore dipopane di hlasetse. Tshenyo e mpe ho feta mona ke e bonahalang ka ho hlaha ha "difenstere tse kgolwanyane" mahlakung ha dipopane tsena jwale di eja mahlaku haholo.

Diboko tsena di ka nna tsa fetela dimeleng tse ding tsa poone kapa tsa kena ka lesobana le yang kutung moo di jang teng le ho hola ka hara kutu nako ya dibeke tse pedi ho isa ho tse tharo. Ka mora kgolo e phethahetseng, lesoba le a buleha lehlakoreng la kutu ya semela sa poone, mme ka mora moo diboko di simolla ho kena boemong ba 'pupa' (pele e fihlela kgolo e phethahetseng). Boemo bona ba pele kgolo e phethahetseng e fihlellwa ke ba phetoho ya pupa e tla fetoha mmoto. Ha ho setshireletsi se kang sa silica se etswang jwalo ka tlwaelo ya dimmoto le dirurubele.

Nako ya sebopelo sa 'larva' ka tlwaelo ke matsatsi a ka bang 35 maemong a matle, empa nakong ya komello le/kapa ya mohatsela diboko tsena di kena nakong ya 'phomolo' ya dikgwedi tse tshetseng kapa ho feta di le ka hara kutu, matlakala kapa ka hara mohwang. Tshimolohong ya dipula tsa pele tsa selemo dipopane di fetohela sebopelohong se pakeng tsa 'larva' le boemo ba ho ba le mapheo ('pupa').

Ka mora matsatsi a 7 ho isa ho a 14 mmoto e phethahetseng e nang le mapheo a bolelele ba 25 mm e hlaha e tswa sebopelohong sa pupa, e tswa ka hara kutu, mme e qala ho

Sesedi se ka ba le tshenyo e kgolo sejotholong se jetsweng ka ho phethahala.

fofa haholoholo bosiu bophahamong ba 60 cm ho tloha fatshe. Mmoto e bonwa ka sewelo nakhong ya motsheare.

Mmoto

Hoba mmoto o motona le o motsheadi di kopane, saekele e nngwe hape ya bophelo e boela e ipheta hape ha mmoto o motshehadi o behela mahe dimeleng.

Taolo le tsamaiso bothateng bona

Jwalo ka ha baemedi ba bangata ba tsa dikhemikhale ba tla paka, ho batla ho se letho le ka etswang ha 'larva' e se e kene ka hara kutu. Dibolayakokwanyana tse matla tse sebetsang ka hara semela ha se ntse se hola, ka molao di se di tlositswe mebarakeng molemong wa ho kgothaletsa tikelohlo e ntle ya tse melang le tse phelang.

Balemi ba tlamehile ho itshetleha tabeng ya ho fafatsa e nngwe ya dikhemikhale tse ngata tse rekiswang tsa dimela tse ka bolayang mehato ya pele (ya larvae) ya sesedi. Dikhemikhale tsena di baballehile, mme di ka sebediswa tikolohong. Phekolo e kenyelletsa ho fafatsa kapa ho behwa ka letsoho ha motswako wa khemikhale lesobeng la lehlaku la poone e batla e se matla hakalo, empa e matla feela nakong eo larvae tse nyane di pepesehileng ha lehlaku le sa le lenyane.

Taolo ya dikokwanyana tsena dibakeng tsa nosetso ya poone e bile e atlehileng ka tshbediso ya dikhemikhale moo ho ileng ha sebediswa mokgwa wa nosetso wa pivot matsatsi a mang le a mang a leshome. Botsa moemedi wa hao wa dikhemikhale ho tseba haholwanyane.

Ho fofa ha mmoto wa sesedi le hona ho ka nna ha behwa leihlo ka ho sebedisa difi (pheromone traps) tse ikgethileng tse hohelang mmoto nakong ya bosiu. Difi di ka nna tsa hlahlojwa, mme bongata ba mmoto e tshwasitsweng bo tla kgona ho fana ka lesedi le ka lehang hore larva efe kapa efe e tla itlahisa neng.

Mehato ya thibelo nakong e telele

Karabo e le nngwe feela ya ho fokotsa sekgahla sa sejothollo e tlameha ho fumanwa mekgweng le

maqhekeng a mang a tsamaiso le a taolo. Mekgwa ena e kenyelletsa mekgwa ya setso e hatellang bohlokwa ba phapantsho e nepahetseng ya di-jothollo; ntlafatso ya mobu le monono wa mobu (ka ha dimela tse phetseng hantle di hlola tlhaselo ya dikokwanyana); kgetho ya mefuta ya peo e sa hlaselweng ha bonolo kapa mefuta e akaretsang ya poone ya BT, eo ha e hlokometswe hantle e kgonang ho thibela bothata bona ba sesedi.

Ha mmoto o phela ka hara mohwang nakong ya mariha mokgwa ofe kapa ofe wa tsamaiso o ka etsang bonnete ba ho fokotsa kapa ho fedisa mohwang wa poone, o tla fokotsa kgonahalo ya larvae nakong ya mariha. Hona ho bohlokwa haholo mabatoweng a komello kapa a nosetso moo poone e dulang e hlaliswa ka mokgwa o le mong feela wa temo.

Ho kgaolwa ha mohwang wa poone hammo- ho le ho o kgaola ka tetse le ho o tlamella kapa ho o tjhessa jwalo ka ha e le tlwaelo phapantshong ya nosetso ya poone le koro, ho ka batla ho fedisa ka hohlehohle larva e ka fetisetswang sehle se hlahlamang. Mohwang wa poone o ka bokellwa, wa etswa dibale tse ka fepuwang mehlape kapa wa etswa manyolo a ka kcutlisetswang mobung hape. Molemi o tshwanetse ho lekola mekgwa eo a ka bonang e mo sebeletsa hantle kapa e tshwarellang nako e telele, e kgemang mmoho le phahamis, paballo le tshireletso ya mebu ya rona. Tshbediso ya mekgwa e nepahetseng ya paballo ho phetholweng ha mobu e ka etsa hore mehato ena e se kgonahale ho ka sebediswa.

Tshbediso e nang le boikarabelo ya mofuta wa peo ya poone ya Bt

Mofuta wa peo ya Bt ya poone kapa mofuta o kgonang ho lwantsa tlhaselo ya dikokwanyana o ile wa simolla ho tsejwa Afrika Borwa ka 1997, mme o ile wa sebediswa haholo ke balemi ba poone ba mabatowa a komello le a nosetso. Moloko wa pele wa mefuta ena ya peo o bile kgahlanong haholo le tlhaselo ya sesedi dilemong tse mahlwa tsa pele moo ho bileng siyo tahlehelo ya kuno ka baka la sesedi. Tshediso ya mofuta wa peo ya Bt e atametse moo e sebediswang ka hohlehohle mabatoweng a itseng a tlhahiso.

Selemong sa 2007 kganyetso ya pele kgahlanong le sesedi pooneng ya Bt e ile ya tlalehwa, mme boemo haesale bo mpefala haesale ho tloha moo.

Ha ho sebediswa poone ya Bt molemi o kena konterakeng ya ho jala dibaka tse tlwaelehleng kapa tsa mofuta oo eseng wa Bt o pakeng tsa 5% le 10% ya sebaka kaofela se jalwang e le metjhopphoro ka hara masimo a jetsweng poone ya Bt. Mohlala, mela e robedi ya poone e tlwaelehleng e jalwa 200 metres tse ding le tse ding moo ho simollwang ka metjhopphoro qetellong ya masimo.

Poone eo eseng ya Bt e hlaselwa ke sesedi jwalo ka tlwaelo, empa kaofela e a phela. Ka lehlakoreng le leng, tse ding tsa dimilione tsa di-larvae tse hlasetseng poone ya Bt di ke ke tsa shwa empa di tla phela, mme di tla hlasela poone ya Bt e tla jalwa selemong se hlahlamang. Mokgwa ona o mpa o diehisa ka dilemonyana keketseho ya sesedi seo jwale se seng se sa laolwe ke mefuta ya poone ya Bt e jalwang.

Ho bohlokwa hore balemi kaofela ba ipapise le melawana e shebaneng le tshbediso e nang le boikarabelo ya mefuta ya poone ya Bt ka ha melawana ena e bohlokwa haholo kgahlanong le tlhaselo ya nako e tlang ya sesedi hammoho le tahlehelo e kgolo kgwebong. Ntshetsopele ya mefuta e metjha ya poone ya Bt e kgonang ho ba kgahlanong le sesedi ke mosebetsi o molelele, o fupereng ditjeo tsa phahameng tsa ditjhelete.

Kakaretso

Sesedi se ke ke sa laolwa ka ho phethahala, empa molemi a ka kgona ho laola phokotseho ya tlhaselo ya sesedi le tahlehelo ya tjhelete e kenang ka ho sebedisa mekgwa e fapaneng, e seng e ile ya lekwa hore e a sebetsa ka hara tjhebo e batsi, ya nako e telele, e nang le boikarabelo, ya motho ya shebetseng dintho pele.

Ditaba tsena re di tshohlelwa ke molemi ya beileng meja fatshe.

Truste ya Dithollo tsa Mariha ke mang?

Nakong ya ho fediswa ha makgotla a taolo ya temo, indasteri ya dithollo tsa mariha e ile ya bontsha ho hloka-hala hore mesebetsi e meng e neng e etswa ke Lekgotla la Koro yona e nne e tswela pele.

Mesebetsi e ileng ya hlauwa hore e tswela pele e bile phumano ya ditaba tsa mebaraka, ditshebetso tsa laboratori le tshetso ya ditjhelete diprojekeng tsa diphuputso.

Indasteri ya dithollo tsa mariha e ile ya etsa qeto ya ho theha ditruste tse pedi tse arohaneng, Truste ya Kakaretso ya Dithollo tsa Mariha le Truste ya Phuputso ya Dithollo tsa Mariha. Sepheo sa Truste ya Kakaretso ya Dithollo tsa Mariha e bile "ho tswela pele

ka tlhokomelo ya ditaba tse hlokwang ke indasteri" le ho atoloswa ha mmaraka wa dithollo tse hlalishwang Afrika Borwa. Sepheo sa Truste ya Dithollo tsa Mariha e bile ho kena mosebetsing le/kapa ho tshetso phuputso ya dithollo Afrika Borwa.

Ditruste tsena tse pedi di theilwe ka 1997, selemong sona seo Lekgotla la Koro le emisitseng e le lekgotla la taolo ya temo.

Ka ha Lekgotla la Koro le ne le se na ditjhelete tse ngata tse neng di ka fetisetswa ditrusteng, indasteri e ile ya kopa Letona la Temo ho kenya makgetho a molao dithollong tse kang koro, kgarese, habore le durum (lekgetho la durum le emisitswe ka 2010) ho thusa ka ditjhelete mesebetsing jwalo ka ha e hlalositse sepheong sa ditruste.

Ka 2000, Makgotla a ba tshepetsweng mosebetsi (*trustees*) a ditruste tse pedi a ile a etsa qeto ya ho kopanya ditruste tse pedi, mme ka ditlatselletso tse itseng Tokomaneng e saennweng ya Truste ya Phuputso ya Dithollo tsa Mariha, Truste ya Dithollo tsa Mariha e ile ya thehwa.

Boikarabelo ba Truste ya Dithollo tsa Mariha

Truste ya Dithollo tsa Mariha e kgethilwe ke Letona la Temo ho tsamaisa tsa lekgetho la molao dithollong tsa mariha. Tsamaiso ya lekgetho e tlamehile ho etswa ho ipapisitswe le sepheo sa Truste hammoho le dithophiso jwalo ka ha di beilwe ke Letona mabapi le ho tjhaellwa monwana ha lekgetho.

E nngwe ya dithophiso tse beilweng ke Letona ke hore 20% ya letlole le bokelletsweng ka makgetho e tlamehile ho sebedisetswa mesebetsi ya ntlafatso.

Lekgotla la ba Tshepetsweng tsamaiso ya Truste ya Dithollo tsa Mariha le behela ka thoko 20% ya letlole la makgetho hore e sebedisetswe ntlafatso.

Ditho tsa Lekgotla la ba Tshepetsweng mosebetsi

Popeho ya Lekgotla la ba Tshepetsweng tshetso e ngotswe le ho hlalosa ka hara Tokomane ya Molao ya ba Tshepetsweng mosebetsi (*Deed of Trustees*), mme e fana ka boemedi ho ba latelang:

- Bahlahisi ba koro – 1;
- Bahlahisi ba kgarese – 1;
- Batshwari ba dijohollo (beng ba disiu) – 1;

- Ba sebetsanang le koro, kgarese le habore – 1;
- Beng ba mabaka (bakeries) – 1;
- Bareki – 1;
- Letona la Temo, Meru le Ditlhapi – 6.

Tokomane ya Molao ya ba Tshepetsweng mosebetsi (*Deed of Trustees*) e hlalosa ka ho hlaka hore e mong wa baemedi ba letona o tlamehile ho kgethwa ke mokgatlo wa balemi ba ntseng ba thuthuha.

Diphehiso Lenaneong la Ntshetsopele ya Molemi

Truste ya Dithollo tsa Mariha e nnile ya kenya letsoho Lenaneong la Ntshetsopele ya Molemi haesale ho tloha ka 2008. Diphehiso ke tsa tshetso e otlohileng ya ditjhelete feela, mme Truste ha ho hloka hore e be teng ka nama lenaneong, le hoja Sehlopha se itseng sa Tshebetso se lekola selemo le selemo kgalopele le ditholwana tsa lenaneo. Ho fihlela kajeno, R5 146 595 e se e bokelletsweng. Diphehiso tsa selemo le selemo di eketsehile haholo haesale lenaneo le atoloswa hore le kenyelletse ntshetsopele ya Kaapa Bophirimela le Kaapa Borwa.

Bohlokwa ba ntshetsopele ya molemi

Indasteri ya dithollo tsa mariha e itlamme ho tshetso ntshetsopele ya molemi, e leng moo ho tsepamisitsweng maikutlo ntshetsopeleng ya balemi ba nang le bokgoni ba ho ba balemi ba tiileng ba ka kenyang letsoho polokehong/tshireletsong ya dijo Afrika Borwa.

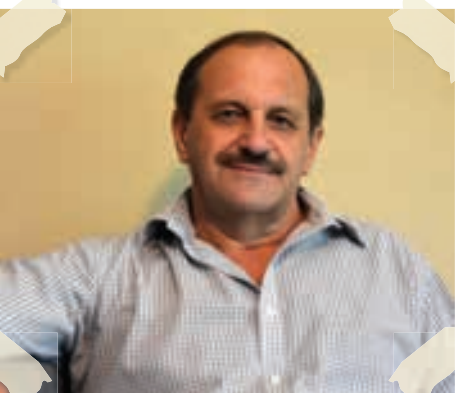
Molaetsa ho balemi ba ntseng ba thuthuha

Kena ka setotswana mekgatlong ya temo hore o be e mong ya nang le boiphihlelo hara balemi ba bahwebi ba tiileng, le hore o fumane menyetta le phethahetseng ya thekenoloji e ntjha le diphuputso tse ntjha.

Ditaba tsena re di tshohlelwa ke Awie Coetzee, Motsamaisi wa Truste ya Dithollo tsa Mariha le Ishmael Tshame, Molaodi ya ka sehlohong wa Truste ya Dithollo tsa Mariha. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho awie.coetzee@wctrust.co.za kapa ishmael.tshame@wctrust.co.za.

Ishmael Tshame

Awie Coetzee

Matsatsi a katleho a balemi Kaapa Bophirimela

Matsatsi a mabedi a monate, a kgothatsang a balemi a bile Kaapa Bophirimela ka la 2 le la 3 Mphalane 2013. Letsatsi la pele la balemi le ile la tshwarelwa Mooreesburg polasing ya Langgewens Experimental, mme le leng la tshwarelwa Suurbraak polasing ya Alan Jetha.

Matsatsi ana a mabedi e bile katleho e kgolo, mme ba bangata ba balemi ba rona ba ntseng ba thuthuha, barekisi ba tse kenngwang mobung hammoho le bahlanka ba Lefapha la Temo ba bile teng.

Sepheo se seholo sa matsatsi a balemi a kang ana ke ho fa lona balemi ba ntseng ba thuthuha monyetla wa ho bopa dikamano le barekisi ba tse kenngwang mobung le bohle ba amehang indastering, ba leng lebatoweng la lona. Matsatsing ana a mabedi ditaba di ile tsa tekwa ke ba Lefapha la Temo mabapi le mehato e nepahetseng ya ho etsa kopo ya ho thuswa ka tjelele ho ba Grain CPAC. Baemedi ba dikhamphane tsa selehae lebatoweng ka leng le bona ba ne ba memilwe letsemeng lena hammoho le ho tsebiswa ka mekgwa ya tshetsetso e ka thusang balemi ba ntseng ba thuthuha.

Pieter van Wyk (molemi wa Slangrivier, Suurbraak) ka ho le letshehadi, le Solomon Tshongweni (Lefapha la Temo, Tlhokomelo ya Mobu: Molaodi wa Tlatsetso, Swellendam) ba buisana ka diteko tsa temo tse etswang polasing e jetsweng.

Balemi ba bangata ba rona ba ntseng ba thuthuha Kaapa Bophirimela ba fumana tshetsetso Lefapheng la Temo, e leng thuso e kgolo e ba emisang ka maoto. Dithuso tsa ditjelele ha di hlile ha di tshwarelle, mme ka baka lena, ho bohlokwa haholo hore balemi ba ikgwantelle, ba hle ba qale e sa le jwale ho shebela dintho pele, ba etse dipolane tsa hore ba tla ithusa jwang nakong e tlang. Ka baka lena, ba Land Bank ba ne ba memilwe ho tla fana ka lesedi mabapi le mekgwa e itseng ya ho fumana kadimo ya tjelele. Teko ya pontsho e etswang hona polasing e ile ya etswa ke Wilmar Adams wa Khamphane ya Balemi ba Dijothollo, mme e ile ya shejwa, mme ha buisanwa ka yona ka la 3 Mphalane.

Re rata ho leboha bohle ba ileng ba ba teng, ba kena ka setotswana ho tsohle. Re tshepa hore matsatsi ana a balemi a butse monyetla wa dikamano tsa nako e telele pakeng tsa balemi ba ntseng ba thuthuha le bohle ba kentseng letsoho indastering ena.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Liana Stroebel, Mohokahanyi wa Ntshetsopele ya Molemi Kaapa Bophirimela. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho liana@grainsa.co.za.

Tse elwang hloko korong ya Tshitwe

Dintlha tsa sehlooho tse lokelang ho shejwa nakong ya Tshitwe 2013 ho balemi ba koro di kenyetsetsa ho phethelwa ha kotulo ya koro ya 2013, poloko ya yona setorong le ho mmarakwa ho phethahetseng ha yona.

Balemi ba koro ba Kaapa Bophirimela ba tla be ba tsepamisitse maikutlo tabeng ya ho phethela diqeto mabapi le ho mmarakwa ha koro, mme le teng hona ho tla laolwa ke pula e neleng morao kgwedeng ya Mphalane kapa ka Pudungwana.

Tjhebokakaretso tlhahisong

Sebaka moo ho ileng ha jalwa koro ka 2012 se nkilwe hore e ka ba sa dihekthara tse ka bang

511 200 sa kuno ya qetelo ya palohare ya ditone tse 3,75 hekthara ka nngwe. Jwalo ka ha re bona **Theiboleng ya 1**, koro e sa ntse e hlahiswa provenseng e nngwe le e nngwe ya Afrika Borwa. Kaapa Bophirimela e hlahisang 46% ya tlhahiso kaofela e hlahisa karolo e kgolo ya koro Afrika Borwa. Le hoja ho bile teng ho theoha ha koro Kaapa Bophirimela, ho tloha ditoneng tse ka bang 340 000 ka 2008 ho ya ho tse ka bang 272 000 ka 2002, ditshekamelo tsa tlhahiso di bontsha hore tlhahiso e bonahala e tsitsa ditoneng tse ka bang 280 000. Motho o ka fihlela qeto ya hore balemi ba koro ho la Kaapa Bophirimela ba ntse ba tadia ma koro e le sejothollo se molemo morerong wa bona wa dijothollo lebatoweng lena.

Area kaofela e tlasa koro e nosetswang hajwale ke dihekthara tse ka bang 146 500. Dipalohare tse phahameng tse bontshitsweng Kaapa Leboya hammoho le dibaka tse ding di supa kuno e fumanweng ya koro tlasa nosetso. Palohare ya kuno Foreisetata e kenyetsetsa nosetso e itseng, mme ka hoo, ha e bontshe kuno e felang e fumanwe mabatoweng a komello sehleleng sa pula se kentseng dipaterone tse tswakaneng haholo tsa pula e phahameng le e tlase. Divalopalo di bontsha palohare ya kuno mabatoweng a komello, e leng ya ditone tse 2 Provenseng ya Foreisetata. Dikuno tsena, le ha ho le jwalo, di ne di tshwanetse ho bontsha phapang e kgolo pakeng tsa Foreisetata bohareng le Botjhabela.

Photo 1 - 3: Morero wa ho jala dijothollo tse hlahlamang o simollotse ha ho kotulwa dijothollo tse fetileng.

TLHOKOMELO YA KORU

Ditekanyetso tsa “merero” ya ho jala dibaka, le ha ho le jwalo, di tla be di se di entswe ka Tshitwe ka kutolo ya dibaka tse tla beng di jetswe.

Dintlha tsa mebaraka

Dipalopalo tsa koro ya ka moso jwalo ka ha di hlahella korong ya Safex ya kereiti ya B1 di bontsha phapang e nyane haholo diporeising tsa Mphalane le Tshitwe 2013 moo phapang ena e leng pakeng tsa R3 460 le R3 475 tone ka nngwe. Bolepi kgweding ya Hlakubele bo bontshitse ho ka etsang R3 544 tone ka nngwe. Ka hoo, kgothaleto ke e fokolang ha motho a hopola ditjeo tsa ho boloka setorong ho tloha ka Pudungwana ho isa ka Hlakubele, e leng ho emisang thekiso ya dijothollo tsa hona jwale. Ditjeo tsa poloko setorong di ka lekanyetswa ho 0,71 cent tone/ka le-tsatsi. Matsatsing a 120 e ka ba R85,00 tone ka nngwe hammoho le tswala diporeising tsa bolepi ba Mphalane ba 6,5% ka selemo, e leng tse tla ba R150,00 tone ka nngwe. Poreisi ya nako e tlang ya R3 695 e tla tlameha ho totobala e le lebaka le utlwalang la ho tshwara thekiso ya dijothollo tsa hao kgweding ya Hlakubele.

Dula o hopola hore kereiti ya B2 e tla ba R135 tone ka nngwe tlasenyana, le hore ya B3

e tla ba R270 tlasenyana ho e qotsitsweng ya diporeisi tsa Safex.

Ditshenyehelo tsa teranseporoto

Mohlomong balemi ba bangata ba nka monyetla wa ditshebeletso tsa dikoporasi mabapi le ho mmara koro ya bona phapanyetsanong ya diporeisi tsa nako e tlang. Ka baka la ditshenyehelo tsa ditjelele tshebedisong ya dikoporasi le mekgatlo e meng ya ditjelele, balemi ba koro hangata ba amohela poreisi eo ba e fuwang ka nako ya thekiso. Etsa bonnete hore o etse hloko taba ya ditjeo tsa teranseporoto tse ntsawang poreising e qotsitsweng ya Safex. Kaapa Bophirimela hajwale e na le mokgwa wa yona o theilweng korong e bokellwang Paarl, eseng Randfontein. Ditjeo tsena di ka ba pakeng tsa R61 le R239 tone ka nngwe lebatoweng la Kaapa Bophirimela. Bohole ba leeto ho tloha Randfontein ke ntlha e sebediswang ho fumana ditjeo tsa teranseporoto ya balemi, mme ntlha ena e ka fapana pakeng tsa R110 le R560 tone ka nngwe. Ditjeo tsena di ka bonwa mabapi le tulo eo o leng ho yona hammoho le sesiu se haufufi le wena websaeteng ya Safex.

Ha ditjeo tsa maeto di tloswa hore ho fumanwe poreisi ya hao ya koro, tjelele e salang e le e kenang pokothong ya molemi ke e ka bang pakeng tsa R3 483 le R2 984 tone ka nngwe. Ka kakaretso kuno tse fumanwang Kaaapa Bophirimela, mohlala, di bolela hore tjelele kaofela e kenang (ho eso ntswe letho ho yona) ke e pakeng tsa R10 675 le R11 320 hekthara ka nngwe.

Tlhophiso yohle ya hore sejothollo sa hao o se rekisa neng le hokae ke taba e hlokolosi mabapi le hore sejothollo se o fetohela molemo hakae.

Kakaretso

Molemi wa koro o tshwanetse ho ithuta ditshekamelu tsa tlhahiso le ho etsa ditekanyetso ka hloko tsa kuno eo a ka e lebellang tlasa maemo a hae a temo. Morero wa ho jala sejothollo se hlahlamang o simolla ha ho kotulwa sejothollo se feileng. Poreisi e shebelwang pele (ha ho tloswa ditjeo tsa teranseporoto) e tla bolela hore na sejothollo se o fetohela molemi molemo hakae.

Ditaba tsena re di tshohlelwa ke molemi ya beileng meja fatshe.

Theibole ya 1: Dintlha tsa tlhahiso ya koro Afrika Borwa.

Dintlha tsa tlhahiso ya koro Afrika Borwa ka 2012 le 2013						
Ntlha	Provense	Sepheo Ho jala 2013 dihektha	Area jetsweng 2012 hekt	Kaofela ditone	Palohare kuno Ton/hekt	Tlhahiso % ya total
1	Kaapa Bophirima	285 000	272 000	884 000	3,25	46,15%
2	Kaapa Leboya	43 000	42 000	289 800	6,90	15,13%
3	Foreisetata	125 000	130 000	377 000	2,90	19,68%
4	Kaapa Botjhab	4 000	4 500	20 700	4,60	1,08%
5	KwaZulu-Natal	6 600	6 500	33 800	5,20	1,76%
6	Mpumalanga	4 500	4 700	27 260	5,80	1,42%
7	Limpopo	27 000	30 000	159 000	5,30	8,30%
8	Gauteng	1 500	1 500	9 750	6,50	0,51%
9	North West	20 000	20 000	114 000	5,70	5,95%
		516 600	511 200	1 915 310	3,75	100,00%

Sheba: Nkilwe dipalopalong tsa SAGIS tsa Mmesa 2013 Komiti ya Ditekanyetso.

Dibolayalebola taolong ya lehola le seng le hlahile

Ke mosebetsi o kgathatsang matla ha re fihla tabeng ya ho kgetha dikhemikhale tse laolang lehola ka matla masimong. Dihlahiswa di ngata mehleng ena, mme kaofela ha tsona di sebetsa ka mekgwa e fapaneng, mme di na le sekgahla se fapaneng mebung ya rona le ditikolohong tse re potapotileng. Ka hoo, ho bohlokwa haholo hore motho a be bohlale ka ho batla keletso e nepahetseng hore a fumane diphetho tse ntle ka ho fetisisa, tlasa maemo a manyane a mo behang ka mosong.

E nngwe ya diqeto tse kgolo tse tshwanetseng ho etswa ke hore na motho o ka sebedisa dibolayalebola tsa pele peo e mela kapa tsa ha peo e se e hlahile mobung. Ka bobedi ba tsona di sebediswa mehatong e fapaneng ya nako ya kgolo ya lehola jwalo ka ha mabitso a bolela; pele mahola a hlaha (ho thibela ho mela) kapa ha mahola a se a hlahile. Melemo e teng mefuteng ena e mmedi, empa ntlha ya bohlokwa ke ena: Ke mokgwa ofe o tla nepana hantle le lenaneo la hao la taolo ya lehola? Lengolong lena re tla shebana ka ho otloha le taolo ya mahola a seng a hlahile ka hodima mobu.

Sebolayalebola sa ha lehola le hlahile ke eng?

Sebolayalebola sena ke dikhemikhale tse bolayang mahola ha a se a phunyelletse bokahodimong ba mobu, mme a se a ntse a hola. Ha dikhemikhale tsona di sebediswa ha mahola a se a hlahelletse ka hodima mobu, nnete ke hore ha di no ba le thuso ya letho kapa thuso ya tsona e tla ba e fokolang haholo. Dihla tse ngata tsa kgolo di hloka tsebediso ya kgafetsa ya dibolayalebola tsona. Ho teng mefuta e fapaneng ya dibolayalebola tsona tse fumanehang thekising. Kaofela ha tsona di sebetsa ka mekgwa e fapaneng ya ho bolaya mahola; tse ding di fapana le ka mekgwa eo di sebediswang ka yona. Tse ding tsa tse tlwaelehileng haholo ke tsona tse latelang:

Dibolayalebola tsa ka hara semela tsa mahola a seng a hlahile mobung

Dibolayalebola tsona di monngwa ke semela,

mme di tsamaya jwalo ho fihlela di fihla metsong. Di sebediswa haholo ho laola mahola a selemo le selemo, mme di sebetsa hantle haholo ha lehola le sa ntse le hola ka matla.

Dibolayalebola tsa thetsano ha lehola le se le hlahile mobung

Mofuta ona o bolaya feela karolo eo e thetsanang le yona ya semela. Dibolayalebola tsona di sebediswa ho laola mahola a manyane a selemo le selemo, mme di hloka ho fafatswa haholo hore di fihlelle dikarolo tsohle tsa semela.

Dibolayalebola tse kgethang mahola a seng a hlahile mobung

Mofuta ona wa sebolayalebola o bolaya feela dime-la tse itseng, mohlala, haeba re batla ho bolaya feela mahola a mofuta wa jwang, eseng mefuta ya lehlaku le sephara.

Dibolayalebola tse sa kgetheng mahola a seng a hlahile mobung

Roundup e fetohile sebolayalebola se tlwaelehileng haholo se sebediswang e le se sa kgetheng hobane se bolaya semela sefe kapa sefe seo se kopanang le sona. Etsa bonnete hore poone ya hao ke ya "Roundup Ready", ho seng jwalo le yona e tla shwa.

Hopola

Ho bohlokwa haholo ho ba le tsebo e phethahe-tseng ka sebolayalebola seo o se sebedisang. Botsa moemedi wa hao wa dikhemikhale PELE o tswela pele ka ho fafatsa khemikhale ena.

- Batlisisa ka sekgahla sa ho se sebedisa;
- Batlisisa ka nako e ntle ya ho se sebedisa;
- Batlisisa ditlamorao tse ka bang teng;
- Batlisisa ka nako ya ho oma ha sona hore o fumane tsebetso e matla ya sona;
- Botsa ka ditoko tsa nako e fetileng hammoho le diphetho; le
- Ikopanye le ba bang ba bareki ba seng ba na le bopaki ba khemikhale.

Tsebo e fokolang e kgannela ditshenyehelong tse kgolo ha nako e ntse e tsamaya. Re ka fana

ka mohlala wa molemi e mong wa KwaZulu-Natal. O ile a jala poone e tlwaelehileng hammoho le ya Roundup Ready masimong a le mang, yaba o etsa phoso ya ho sebedisa sebolayalebola sa Roundup masimong ohle a hae a poone. Masimo a hae a ile a ba le dibatobato tsa semela se makatsang, se setala, dimela tse ding kaofela tsona tsa itjhwella. Bula mahlo, o se ke wa etsa phoso e jwalo le wena ka baka la ho se tsotelle. Moemedi wa tsa dikhemikhale o teng ho o thusa le ho o eletsa. Ke mosebetsi wa hae ho etsa jwalo, mme ke boikarabelo ba rona ho ba sebedisa. Balemi ba bangata ke baikgohomosi ba tshabang ho botsa, se be ya jwalo le wena!

Tsebediso ya dibolayalebola

- Ho fumana diphetho tse ntle, kgothaleto ke ho sebedisa dibolayalebola letsatsing le kgutsitseng hantle, ho se meya e tshwe-nyanang le sefatsi. Dibolayalebola tse ngata tsa mahola a seng a hlahile mobung di sebetsa hantle ha letsatsi le tshabile hantle hore di be le nako ya ho monngwa.
- Tlhokomediso-tlhokomediso-tlhokomediso! Tsona ke dikhemikhale, mme di ka nna tsa ba kotsi bathong; di tshware ka hloko hle! Ka mehla rwala dihansekune tse tshireletsang le sesefamongko se behwang dinkong ha o sebetsana le dikhemikhale. Bala, latela dita-taiso leiboleng ya tsona, mme o itlwaetse ho hlapa matsoho ha o qeta ho di sebedisa! Ho bohlokwa hore re be le mokgwa wa taolo ya mahola, o baballehileng, o tla nne o tswelle pele, o tla sebetsa ka matla maemong ohle. Dibolayalebola tsa ha mahola a se a hlahile mobung di ka kenyelletsa mokgweng ona ka baka la tsebetso e matla ya tsona maholeng a manganga a seng a iketsetsa ka ho rata masimong a rona. 🌱

Ditaba tsona re di tshohlelwa ke Gavin Mathews, Kgau Tsamaisong ya Tikoloho. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.

Kenyelletsa tlhokomelo ya metjhine tlwaelong ya hao

Enngwe ya dintlha tsa bohlokwa temong ya hao ke tlhokomelo ya metjhine. Hangata re lebala taba ena kapa re e behela mohlang “pula di nang” e leng mehla eo ka bomadimabe e bang siyo, mme le ha e tla e tla nako e se e ile. Re a tshepa hore tlwaelo ena re tla e nyahlatsa!

Le ha ho le jwalo, re sitwa ho iphapanya le mosebetsi ona haholoholo ha re nahana ka ditjhelete tse ngata tse tswileng ho reka sesebediswa sena sa temo. Mokgwa o motle ka ho fetisisa tabeng ya tlhokomelo ke HO ITLWAETSA, HO ITLWAETSA, HO ITLWAETSA le ho feta!

Metjhine ya rona ya temo hammoho le disebediswa tse ding tsa temo ke dikarolwana tse ngata tse rarahaneng, tse tsamayang, tse bidikang, tse retehang, tse nkang methinya, le tse tsitsinyehang. Tsena kaofela di baka ho kgathala ha tsona, mme ka baka lena di hloka tlwaelo ya tlhokomelo nako le nako hore di kgone ho sebetsa ntle le tshitsiso ya letho. Ha ho ntho e tetebebsang motho maikutlo jwalo ka ho emisa mosebetsi nakong e mahlonoko ya ho jala kapa ho kotula ka baka la hobane re sa ka ra tsotella ho hlokomela metjhine le disebediswa tsa rona tsa temo. Hangata hona ho re ja haholo ka pokothong ho feta haeba re nnila di hlokomela pele mosebetsi wa sehla o simolla.

Nakong e etelletseng pele sehla sa ho jala re tshwanetse ho dula re le malala-a-laotswe mabapi le ho rera mosebetsi ya rona le ho hlokomela metjhine le disebediswa tsohle tsa temo. Tse ding tsa ditataiso ke tsena:

1. Hlwaya metjhine e tlang pele, e leng e etsang mosebetsi e boima haholo;
2. Simolla ka metjhine o sebetsang ka matla haholo, mme o QETELLE ka ho e “servisa” pele o tswela pele ka mosebetsi o hlahlang;
3. Hlwaya dikarolo tse jarang kगतello e ngata haholo motjhineng kapa sesebedisweng sa hao sa temo, e leng tse kang di-bearings le mabanta, mme o hlokomela hore di sebetsa hantle, jwalo ka ha di tshwanela;
4. Hang ha o nahana hore jwale o qetile, taba ya bohlokwa ke ho etsa ntho ya ho qetela, ya ho hlahloba dintho kaofela hobane ka nako tse ding ho a etsahala hore ebe o lebetse ho tiisa kaekae kapa ho kenya ho hong ho itseng;
5. Qetellong tlosa metjhine wa hao o “sevisitsweng” tulong ya ho sebeletsa, mme o o behe moo o loketseng feela ho nkuwa hanghang ha ho hlokahala.

Ha o ntse o sebedisa metjhine, hlokomela hore motjhine o se ke wa sebediswa ka bohlaswa. E lokela ho fumana tlhokomelo e nepahetseng ka dinako tsohle. Hangata mokgwa o motle ka ho fetisisa wa ho hlahloba metjhine “nakong” ya ho sebetsa ha ona ke ya tlhokomelo ya “pele” o sebediswa. Hape taba ya bohlokwa ke ho kenya maikutlo le tlwaelo ena basebetsing ba hao. Etsa molao le tlwaelo hore pele terekere kapa sesebediswa sa temo se kena masimong:

1. Tsohle di tlatsitse ka mafura;
2. Tsohle di fumane grease e hlokahalang;
3. Dithaere di hlahlobilwe;
4. Ole e hlahlobilwe; le hore
5. Dikarolo kaofela tse tsamayang di lelemela ha bonolo.

Dihlahlobo tsena mohlomong di ka o thusa ho qoba taba ya ho kgina mosebetsi, eo hangata e etsahalang nakong e mpe ya mosebetsi. Ka hoo, o se ke wa imelwa ke dieta tabeng ena, empa shebela dintho pele, o boloke nako le tjehelete tseo o tla di lemoha hamorao.

Mathata ha a felle mona. Re a sitwa ho nepa ditaba nakong yohle ya sehla, ebe ka mora mona re a kgwehlisa, re a qhanolla ha re se re jetse, re se re kotutse. Hopola hore tlhokomelo ke mosebetsi wa ho ya ho ile!

Dikeletso

Tsena ke tse ding tsa dikeletso tsa ka moo o ka hlokomelang metjhine ka teng pele o e beha ka thoko nakwana.

1. Qalong, tsohle di hlatsuwe hantle ho tlosa mebu le ditshila.
2. Ka mora ho hlatsuwa, mehoma kaofela le ditsetse di tshwanetse ho tlotswa ka ole ya kgale ho thibela mafome.
3. Di-bearings di tshwanetse ho fumana grease, mme melongwana ya dipeipi tsa hydraulike e kwahelwe hore e tshireletsehe.
4. Peo kaofela e setseng meqomong ya plantere e tlamehile ho tloswa ho thibela peonyana e lekang ho mela ka hara plantere.
5. Di-hoppara tsa manyolo plantereng le di-spreadara di tlamehile ho hlwekiswa ka sepheo sa ho thibela mafome.
6. Diketane kaofela di tlamehile ho hlahlojwa le ho tlotswa ka ole. Balemi ba bangata ba bile ba a di ntsha nakong ya kgefutso, mme ba di boloka lephepheng.
7. Ho jwalo feela le ka dipoleiti le menwana (fingers) ya diplantere.
8. Difafatsi tsa dikhemikhale di tlamehile ho

Photo 1 & 2: Tlwaelo ya tlhokomelo ya metjhine ke e nngwe ya dintlha tsa bohlokwa mesebetsing ya temo.

hlwekiswa ka metsi a foreshe, melongwana e hlwekise, e ntshuwe le ho bolokwa lephepheng.

9. Qetellong, ka mora kotulo re tshwanela ho hlokomela metjhine e kotulang hammoho le de-bulkers.
10. Fafatsa metjhine, mme peo kaofela e setseng ho yona e tloswe.
11. Tlotsa di-bearings ka grease hammoho le diketane ka ole.
12. Haeba nakong ya kotulo ho bile teng ho hong ho nnileng ha tshwenya, ena ke nako e ntle ya ho lokisa bothata bo jwalo pele motjhine o iswa setorong ho ya bolokwa.

Temo e ka nna ya ba boiphihlelo bo monate ha dintho di tsamaya hantle. Ka hoo, re lokela ho lomahanya meno le ho etsa sohle se matleng a rona hore tsohle di lelemele a hantle, hlathe e lelekise tsebe.

Ditaba tsena re di tshohlelwa ke Gavin Mathews, Kgau ho tsa Tlhokomelo ya Tikoloko. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
▶ 08600 47246 ◀
▶ Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson

▶ 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Straebel

▶ 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA

Infoworks

▶ 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E FUMANEA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,

English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Leboya, Sezulu le Seqhotsa.

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Danie van den Berg

Foreisetata (Bloemfontein)
▶ 071 675 5497 ◀ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Foreisetata (Ladybrand)
▶ 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatsi Nyambose

Jerry Mhombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
▶ 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 013 755 4575 ◀ Nonhlanhla Sithole

Naas Gouws

Mpumalanga (Belfast)
▶ 072 736 7219 ◀ naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz

KwaZulu-Natal (Vryheid)
▶ 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 034 980 1455 ◀ Sydwell Nkosi

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
▶ 078 791 1004 ◀ ian@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 039 727 5749 ◀ Jenilee Bunting

Lawrence Luthango

Eastern Cape (Mthatha)
▶ 076 674 0915 ◀ lawrence@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 047 531 0619 ◀ Cwayita Mpotyi

Toit Wessels

Western Cape (Paarl)
▶ 082 658 6552 ◀ toit@grainsa.co.za

Ha kotulo e se e le sesiung...

Kaapa Bophirimela dikgwedi tsa lehlabula hangata ke nako ya kgefutso ka mora selemo se matla sa tlhahiso ya dijothollo. Balemi ba bangata ba nka beke kapa tse pedi tsa ho kgefutso nakong ya Kereselese, empa hape ke nako ya bohlokwa ya ho etsa dipolane tsa sehla se hlahlamang sa tlhahiso ya dijothollo.

Bohlokwa ba ho etsa dipolane tsa sehla sa tlhahiso ya hao ke bo boholo haholo. Na o na le bonnete ba dijothollo tseo o ilo di jala, ba mefuta efe ya peo? Na o se o nkile disampole tsa mobu hore di hlophollwe e le hore o kgone ho nka mehato ya manyolo?

Ditokisetso tsa sehla sa tlhahiso di simolla ka phapantsho ya hao ya dijothollo. O tshwanetse ho tseba e sa le pele hore ke masimong afe moo o ilo jala dijothollo dife, ka ha hona ho tla laola bongata ba peo e tla tshwanela ho rekwa. Etsa bonnete hore o kenya kopo ya ho romellwa peo nako e sa le teng. Dintlha tse lekaneng di teng tse ka o thusang ho etsa diqeto tse ntle mabapi le mofuta wa peo e loketseng lebatowa la hao la tlhahiso.

Mohato o hlahlamang e tla ba ho nka disampole tsa mobu masimong a hao kaofela le ho di hlopholla hore o tsebe pH le esiti ya mobu hammoho le boemo ba dikarolwana tse kgolo le tse nyane tsa mobu. Ho bohlokwa ho tseba dintho tse na ka ha di ameha ka ho otloloha le ditlhoko tsa manyolo. Haeba o tlameha ho sebedisa kalaka kapa gypsum ho lokisa pH masimong a itseng, hona ho tshwanetse ho etswa pele sehla sa tlhahiso se simolla. Sebedisa laboratori e tshepalalang ho etsa tlhophollo ena, mme o fumane mohlodi o tshepalalang,

o tla bolela ditlhoko tsa manyolo ho ya ka tlhophollo e entsweng.

Taolo ya manyolo nakong ya lehlabula e bohlokwa haholo. Etsa bonnete hore o thibela mahola ho utswa mongobo wa mobu. Nakong ya lehlabula ho ka nna ha hlokalaha ho fafatsa ho feta hanngwe.

Nakong ya sehla se diehang, e boetse ke nako ya ho shebana le poloko ya hao ya direkoto. Tiisa hore o na le direkoto tsa masimo a mang le a mang. Tseba hore histori ya masimo a mang le a mang e bohlokwa ha motho a tshwanela ho etsa diqeto tsa nako e tlang mabapi le masimo ao. Etsa dinoutshe nakong ya sehla mabapi le mefuta ya mahola a leng teng, mathata a ka bang teng, ditjeo tsa dikennngwa-mobung hammoho le kuno. Poloko e nepahetseng ya direkoto e ka thusa taolong e matla ya phapantsho ya dijothollo, mme ya thusa ha ho etswa diqeto tse potlakileng haeba phetoho e ka hlokalaha ka baka la bothata ba bolwetse kapa lehola masimong a itseng.

Mohato wa ho qetela wa tokisetso ke ho bala. Bala haholo le kgafetsa ka moo o ka kgonang ka teng, empa eseng ho etsa mabala-a-nkwe feela. Matsoho a hao a tshwanetse ho bala ditaba tse amanang le mosebetsi wa hao wa temo. Hona ho tla thusa tlhophisong ya mosebetsi wa hao, mme ho ka nna ha o fa kelello e ntjha le tsebo ya bohlokwa ruri.

Ditaba tse na re di kumelwa ke Ngaka Johann Strauss, Rasaense: Mekgwa e tshwarellang tlhahisong ya dijothollo, Ba Taolo ya Saense ya Semela, Lefapha la Temo Kaapa Bophirimela. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho johannst@elsenburg.com.

